

ДЕНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНЦІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 1837– 1847 РОКІВ)

Олександра ЦЕПА (Кіровоград)

У статті обґрунтовано специфіку авторського бачення, осмислення та ставлення до національно несвідомих українців. Висвітлено змістові, просторово-часові аспекти картини трагічного сучасного. Окреслено інтереси, цінності, уподобання, риси образу автора. Акцентовано на еволюційних змінах та на відповідності/невідповідності окремих художньо презентованих авторських якостей реальній особистості митця.

Ключові слова: образ власного “Я”, концепція інтегрованого підходу, категорія “образ автора», художній світ, проблема автора, індивідуальний досвід, авторське бачення, осмислення, ставлення до довколишнього.

The article is devoted to the argumentation of the author's point of view, his understanding and attitude to nationally ignorant Ukrainians. The paper also deals with aspects of the contents, time and space, tragic up to date life, it touches upon the author, his interests, values and likes. It's stressed that some author's features differ from the artist's personality.

Key words: the personal "I", the concept of holistic approach, «the author's image», artistic world, the author's problem, the individual experience, the author's view, comprehension, attitude to the surroundings,

Поезії Шевченка “Тарасова ніч”, “До Основ’яненка”, “Думи мої, думи мої...”, “Гайдамаки” та особливо збірка “Три літа” засвідчують, що автор бачив “внутрішнім зором” не тільки вільну й славу козацьку Україну, але й сучасну для нього Вітчизну – “безталанну вдову” [29, с. 267]¹, “бездітну вдовицю” [277] (“Сон”), “обідрану, сироту” [120] (“До Основ’яненка”), у якій панували бездушні й корисливі чужинці: “Степи мої запродані / Жидові, німоті” [252]; “І могили мої милі / Москаль розриває” [253] (“Розрита могила”). Таке безпросвітне становище рідного краю митець пов’язував насамперед із позбавленими національної гордості й гідності освіченими “добрими панами” (“І мертвим, і живим...”), зрусифікованими “землячками” (“Сон”). “Проблема національного зрадництва або ж малоросійства, – стверджує Г. Ключек, – є визначальною складовою Шевченкової національної ідеї – складовою її, так би мовити, мінусової, критичної частини” [15, с. 153].

Безумовно, згадану авторську позицію осмислювало не одне покоління шевченкознавців. Знаковим стали дослідження: С. Смаль-Стоцького, котрий відстоював націотворчий світогляд Кобзаря [25]; Є. Маланюка, що твердив про “психологічно-інтелектуальний зріст”, “політично-національне прозріння” [19, с. 29] молодого поета в Петербурзі, а відтак дійшов висновку про “національний підхід до національного генія” [19, с. 31] як запоруку істинності в процесах розуміння та висвітлення його особистості; Д. Донцова, який інтерпретував “Кобзар” з позиції єдності таких органічних авторських ідей, як Бог і Нація [7] тощо. У цьому аспекті на увагу заслуговують і надбання сучасних шевченкознавців: Г. Ключека, котрий, ґрунтовно досліджуючи основні ліричні тексти митця, презентував його і як “живу людину”, і як “Апостола” та “Пророка” [16] українського народу, наполягав на “науковості” й “справедливості” такої інтерпретації поета, що враховує “національну ідею” як “домінанту” його творчості [15, с. 148–150]; В. Пахаренка, який розглядав “ідеологічно-пропагандивні” та “художньо-естетичні” чинники незбагненості Т. Шевченка [20]; П. Іванишина, котрий наголошував на необхідності системного та глибокого процесу вивчення творчості Кобзаря, що “виходив би передусім з української перспективи і експлікував би феномен Шевченка-націотворця” [11, с. 5], а відтак запропонував національно-екзистенціальну методологію дослідження його поетичного досвіду [12]; Ю. Барабаша, котрий акцентував на ідейно-художній парадигмі України у творчості митця та виявляв його історіософські, націософські та релігійно-етичні засади [2] тощо.

¹ Примітка. Далі, посилаючись на це видання, зазначаємо тільки сторінку.

Наразі, коли знову в Україні досяг апогею тотальний наступ на всі засади українства та розгул лжепатріотів, Шевченкове бачення, осмислення та ставлення до фактів денационалізації земляків потребує такого ракурсу дослідження, результатом якого буде цілісне осмислення як причин, природи й наслідків цього нищівного для держави процесу, так і самого художньо закодованого авторського образу. На нашу думку, інтерпретація з позицій системно-структурного підходу особливостей авторського бачення національно несвідомих українців увиразнить змістові, просторово-часові аспекти закодованої в поезії Т. Шевченка картини трагічного сучасного. Дослідження специфіки авторського осмислення й ставлення до згаданих образів – ідейно-емоційної характеристики вищеназваної картини – уможливить окреслити інтереси, цінності, уподобання, риси образу автора, акцентувати на їхній функціональній ролі, ідейному навантаженні, а також простежити еволюційні зміни та зіставити окремі виявлені аспекти з реальною особистістю Тараса Шевченка.

Отож, на середину XIX століття в українському суспільстві більшість тогочасного “заможного стану” вже втратила ознаки своєї національної приналежності. За спогадом О. Афанасьєва-Чужбинського, “діти ... особливо дівчатка, від годувальниць потрапляли або до іноземних няньок, або до таких, які говорили по-російському, і кожне українське слово ставилося їм у провину і тягло за собою покарання. Ще хлопчики могли навчитися по-українському, але дівчаткам треба було докласти багато праці, щоб розуміти “по-мужицькому”...” [26, с. 88].

Такий навчально-виховний процес, стверджував М. Жулинський, “продукував конформізм, вирощував нові гібриди гротескного пристосовництва, морально-психологічні деформації особи, нівелював почуття національної гордості, чести і гідності людини» [8, с. 170]. Промовистою з цього приводу є висловлена О. Корсуном у листі до Шевченка від 2 травня 1842 року скарга на труднощі з розповсюдженням у Харкові першого видання альманаху “Сніп” (1841 р.): “Надрукував 600, продав 50, роздарив 200, а 350 не знаю, куди й діти. – Пани кажуть: “Нащо нам, хіба ми школярі, чи що? – А пані кажуть: “Нет, не чытаю таких кныжок. Я тэрпэть не могу малосерыйського языку...” [17, с. 17].

Осмислюючи такі й інші факти денационалізації “освічених” українців та усвідомивши всю небезпеку тотального “паралізування” національних процесів на генетичному рівні, поет-інтелектуал наважується енергетичною силою слова “оживити” дух нації. Саме таким вибором він і «виріс у пророка» (П. Зайцев) [10, с. 100] (додамо, пророка українського народу в біблійному розумінні цих слів).

Скажімо, аби “отверезити” й “усовістити”, розвинути відповідальність за долю народу в аморального й національно безликого “письменного” панства, що, не знаючи свого походження, історії, мови, несе в Україну непридатні для неї ідеї («Великих слов велику силу» [349]) та немилосердно

поневолює “братів незрящих, гречкосіїв” [349], автор у полемічно-дидактичному посланні “І мертвим, і живим...” удається й до смиренного благання (“Схаменіться! будьте люди, / Бо лихо вам буде” [349]), і до іронічно-саркастичної інтонації й принизливих порівнянь національних зрадників (“нові кати”, “людоїди лихі”, “нові ляхи” [356]). На жаль, дослідник Г. Грабович у настирливому (а відтак і часто повторюваному!) авторському намаганні виховати патріотизм в освічених українців побачив тільки “банальну дидактику” [3, с. 91].

До речі, така постова нещадна критика разом із висловами реального Шевченка (на кшталт: “Наші панки й підпанки за Дніпром ще ліпші ляхів. Так само катують мужика, як ваші економи”; “нашим панкам аби повне корито, їм усюди добре. Сидять собі, як кабани в сажу, й чужою працею черево розпихають” [26, с. 158]) стала причиною закидів йому в ненависті до заможної верхівки. Насправді ж, згадував А. Козачковський, Тарас “у кожній людині, незважаючи на стан і суспільне становище ... поважав насамперед гідність, в усіх верствах суспільства у нього було багато цінителів його таланту і друзів...” [26, с. 78].

Гнівню розвінчуючи амбіції тогочасних панів (поневолюючи простих українців, вони не стільки самостверджуються, скільки виконують чужу злу волю), автор переживає через немилосердні приниження й визиск – податками, рекрутчиною, панщиною – “темних” людей. Усе це є свідченням того, що він не тільки інтуїтивно відчував, але й добре усвідомлював необхідність якнайшвидшого розв’язання подібних соціальних проблем.

За спогадами сучасників, у реальному житті Тарас Шевченко, турбуючись про трудівників із народу, неодноразово говорив про потребу освіти для них (йдеться про його плани щодо організації громадської каси для навчання вбогих; створення сільських шкіл), полегшення за рахунок машин їхньої важкої фізичної праці (Див.: [26, с. 28–29; 31; 172]). Певна річ, автор, як писав Г. Клочек, “не міг ... мати якісь претензії до закріпаченого, пригнобленого нуждою, неосвіченого люду”, бо “добре знав, що у цього народу нема поводитирів” [16, с. 184].

Усвідомивши, що “кара впала на Україну – за всіх вину; на одних за те, що були катами, на других – за те, що були рабами” (Д. Донцов) [7, с. 15], митець пропонує щире братання й злагоду як єдиний реальний вихід для панів і “гречкосіїв” – усіх “синів сердешної України”, котрим батьки передали “свої кайдани, свою славу” [352]. Закликом – “Обніміте ж, брати мої, / Найменшого брата” [353] – прагнучи, отже, як зазначав Є. Маланюк, “стопити “людей” у “громаду”, осягнути в умовах реальної України “одностайність і односердечність” [19, с. 41]. Згодом Шевченкову ідею всеукраїнського єднання найпоспідовніше впроваджуватиме Іван Франко разом з діячами “Молодої України”.

Більше того, за автором, Вітчизна здобуде волю й славу тільки тоді, коли всі її діти усвідомлять, що «нема на світі України, / Немає другого Дніпра» [349], що «в своїй хаті своя й правда, / І сила, і воля» [348]. Як наголошував Г. Ключек, «геніальність наведеної сентенції в тому, що в ній запрограмована думка про державу (свою хату) як про найбільш вигідну форму існування нації. «Своя правда» – це, виходячи зі смислового наповнення слова «правда» в Шевченковій творчості, своя Вища Справедливість, яку треба розуміти, як право народу жити за своїми справедливими законами, що формуються в процесі державного становлення. «Своя ... сила» – це підвищена життєва енергія нації, що має власну державу як найбільш сприятливу для самореалізації форму існування. «Своя ... воля» – це велике щастя бути незалежним, яке, безперечно, найпозитивнішим чином впливає на формування нації» [16, с. 193].

Щоправда, таке й подібне ствердження державницького мислення поета й національної ідеї як ключової в його творчості (у цьому зв'язку варто пригадати й обґрунтування національного начала Кобзарєвої спадщини, скажімо, Д. Донцовим, С. Смаль-Стоцьким), наприклад, дослідник Г. Грабович вважає «в корені помилковим», а відтак пояснює: «... Шевченко далекий від ідеї національної держави, він заперечує її морально-екзистенціальну цінність. В рамках ідеальних часових вимірів (далекого минулого й майбутнього) українське життя визначається як ідеальна спільність. У термінах космосу поета воно знаходить своє вираження в проповіді «золотого віку». Якщо перекласти цей термін на мову політичної ідеології, він означатиме радикальний антидержавний популізм і навіть анархізм» [3, с. 144].

Як правильно підмітив Євген Сверстюк, Т. Шевченко осуджував не тільки «своїх яничарів і лакеїв» («бо тут була ще й національна зрада»), але й тих «зайд, що влаштувалися господарями в нашої хаті, що зневажали наші святині» (Цит.: [21, с. 10]). Скажімо, автор ще у «Великому льосі» вустах символічної української ворони підтверджував спільність дій «освіченого» панства й «москалів» у поневоленні й нищенні самотності України (йдеться про спалення Батурина, руйнування Січі, запровадження кріпосного права; винаймання вільних козаків на будівництва Петербурга, укріплень, залізниць і т.п.). При цьому акцент робився на особливій жорстокості й визиску чужоземців: «Та й москаль незгірша штука: / Добре вміє гріти руки! / І я люта, а все- таки / Того не зумію, / Що москалі в Україні / З козаками діють. / Ото указ надрукують: / «По милості божій, / І ви наші, і все наше, / І гоже, й негоже!» [321].

«Система гноблення інородців, і насамперед українців, – наголошував Роман Лубківський, – мала структуру, ідеологію, механізми. Найголовнішим з них для послідовного винародовлення українців царська імперія обрала комплекс малоросійства – слід завважити, довговічний і

майже безвідмовний комплекс. Найстрашніше в цьому диявольському комплексі – здатність вгризатися в здорову національну плоть і плодити убивчі матастази антиукраїнськості” [18, с. 2].

Окрім тогочасного панства й поневоленого “темного” люду”, ознаки малоросійства поет увиразнює й на українцях, що перебували «на чужині, / На чужій роботі» [252] («Розрита могила»): і тих, хто силоміць завербований як дешева робоча сила на різного роду будівництва, і тих, що добровільно «чорнилом політі. / Московською блекотою / В німецьких теплих / Заглушені» [277] («Сон»). Останні вражали автора відсутністю ностальгії, почуття землячества, навіть елементарної вдячності своїм батькам, що вивели їх у люди («ляють / ... що змалечку / Цвенькать не навчили / По-німецькій» [277]). До таких омосковщених землячків “з циновими гудзиками” лірик, певна річ, відчуває зневагу й ворожість: “П’явки! п’явки! Може, батько / Остатню корову / Жидам продав, поки вивчив / Московської мови” [277].

Щоправда, не тільки для “мізерних” землячків, але й навіть для багатьох талановитих українців, котрі потрапляли, наприклад, у Петербург, підкреслював Ю. Барабаш, “ціною успіху було духовне зламання, прийняття імперських “правил гри”, які передбачали національне роздвоєння (а часто-густо і повне забуття свого первородства, добре, якщо не агресивне яничарство), відмову від рідного слова, інтегрування в імперську систему, у так звану загальноросійську культуру” [2, с. 81].

Ще у Вільні, ставши свідком польського повстання й сповна відчувши атмосферу спротиву московському деспотизму, Тарас починав усвідомлювати, що “цар – це чужий сатрап, і що Росія – це поневолювач народів” (О. Пріцак) [23, с. 110]. Надалі, осмислюючи українські реалії, особливо в період “Трьох літ”, Шевченко остаточно переконався, що імперська політика була, за висловом І. Дзюби, і “трунарем національної свободи України” [5, с. 161]. Усе це, звісно, стало остаточною поштовхом до глибокого таврування самодержавства загалом і суспільно-політичного устрою тогочасної Росії зокрема.

Розкриваючи “живу піраміду злочинів” (Є. Маланюк) [19, с. 41] тоталітарної імперії, автор у сатирично-саркастичній манері змальовує царя, чия сила, могутність, велич тримається тільки на церквах і війську, запопадливості “золотом облитих / Блюдолизів” [272] (“Сон”), безбожності й вседозволеності “суддей лукавих”, “земних владик” [361] (“Давидові псалми”), аморальності чиновницької “братії”, рабській покірності “недобитків православних” [273] (“Сон”), що терплять немилосердний визиск і продовжують славити “лютого Нерона” [356] (“Холодний Яр”).

Пишні бенкети царя – спроби возвеличити себе, надати помпезності власній персоні в очах “вірнопідданих”. Сцена ж “генерального мордобитія” символізує вседозволеність “Бога” у своєму “раї”, розкриває позицію влади “темного царства” (І. Франко) [28, с. 94] – управління

суспільством через приниження людської гідності, використання грубої сили, повального зла. Зіставивши Тарасову критику з “антитетичною “пірамідою любови”, яку в той самий час вибудовує, яко модель імперії, Гоголь у “Вибраних листах із листування з друзями”, О. Забужко твердить про “дві міфологічні піраміди з двома діаметрально протилежними всередині їх векторами руху – насильства “від царя” в Шевченка, любови “до царя” у Гоголя”, що “якнайнаочніше репрезентують українську (антиколоніальну) і малоросійську (шляхетсько-провінційну) світобудови” [9, с. 79].

Прийшовши до висновку, що немає “країни, / Не політої сльозьми, кров’ю..” [269], лірик, не здатний приховати своє “неприспосоване любити імперську владу серце” [13], акцентує в “Сні” на аморальності, псевдопатріотизмі “щедрого” й “розкошного” самодержавця у внутрішній (“Все храми мурує; / Та отечество так любить, / Так за ним бідкує, / Так із його сердешного, / Кров, як воду точить!..” [265]) та зовнішній політиці (“неситим оком / За край світа зазирає / Чи нема країни, / Щоб загарбать і з собою / Взять у домовину” [265]). Погляди сучасних дослідників щодо авторської гнівної критики на адресу Миколи І не є однозначними: одні з цього приводу говорять про поетову невдячність царській родині, котра, на їхню думку, відіграла особливу роль у його викупі й подальшій долі (А. Каревін [14, с. 8]; Б. Сушинський [27, с. 11–189]); інші ж, розвінчуючи міф про таку щирю опіку, відстоюють право великого національного митця викривати все, що суперечить і загрожує інтересам його народу (С. Правденко [22, с. 9]; В. Сарбей [24, с. 3]).

Автор твердить і про нетерпимість самодержавства до тих, хто наважується похитнути його велич, розвінчати підступні наміри. Так, у Сибіру серед каторжних, котрі “із нор золото виносять, щоб пельку залити неситому”, “штемпом увінчаний” і борець за волю та справедливість – “цар всесвітній”, “цар волі” [270].

“Росія-Московщина ... виступає в Шевченка справді як утілення метафізичного світового зла ... (вічно “неситою”, отже такою, що засадничо не підлягає насиченню, вічно-жерущою”, вічно-вбирущою), призначена жити чужим, і то в космічному масштабі...” [9, с. 71], – писала О. Забужко. У поемі “Кавказ” чи не найповніше й найвиразніше розкрита така імперська суть – визиск, підступ, кругова порука як норми суспільної моралі (“В нас дери, / Дери та дай, / І просто в рай...” [345]), санкціонована законом торгівля людей (“Продаєм / Або у карти програєм / Людей... не негрів... а таких, / Таки хрещених... но простих” [345]) і т.д. Варта уваги з цього приводу стаття І. Дзюби “Застукали сердешну волю”, де на обширному історичному й документальному матеріалі розкрито специфіку кавказьких війн Росії, пояснено їхні причини та наслідки (Див.: [6, с. 334–428]).

Викриваючи колоніальну політику, автор наголошує, що монархія, де “на всіх языках все мовчить, / Бо благоденствує!” [345], нетерпима до чужої самотності, а тому, виправдовуючись просвітительською місією, намагається все поневолити й підпорядкувати: “До нас в науку! ми навчим, / Почому хліб і сіль почім! / Ми християне; храми, школи, / Усе добро, сам Бог у нас! / Нам тільки сакля очі коле: / Чого вона стоїть у вас, / Не нами дана; чом ми вам / Чурек же ваш та вам не кинем, / Як тій собаці! Чом ви нам / Платить за сонце не повинні!” [345]

Особливо вражає те, що всі ці зlodіяння освячені офіційним православ'ям – “ідеологічним фундаментом царського деспотизму ... зняряддям духовного пригнічення не тільки російського народу, а й “іновірців” (І. Дзюба) [4, с. 157]: “Храми, каплиці, і ікони, / І ставники, і мирри дим, / І перед образом Твоїм / Неутомленніє поклони. / За кражу, за войну, за кров, / Щоб братню кров пролити, просять / І потім в дар Тобі приносять / З пожару вкрадений покров!” [346].

Нещадно тавруючи загарбницькі наміри Миколи І, митець, безперечно, висловлює свою підтримку народам Кавказу, що так самовіддано обороняють свою соціальну й національну свободу від чужоземних зазіхань: “Борітеся – поборете, / Вам Бог помагає!” [344]. Акцентуючи на стрижневості в поемі “Кавказ” “бінарної опозиції “свої-чужі” [1], Ю. Барабаш уточнює, що “своїми” поет визнає горців-мусульман, а “чужими”, тобто “справжніми “бусурманами” – російських колонізаторів. На думку дослідника, Шевченко так глибоко переживає за горців, бо вони, як і його народ, немилосердно страждали від імперських амбіцій.

Удаючись до численних сатирично-іронічних, саркастичних засобів і прийомів, автор у “Сні”, “Кавказі” не тільки, як підсумовував Ю. Барабаш, “деміфологізував російсько-імперські міфи, ворожі національній історичній пам'яті, реаліям історії” [2, с. 65], але й десакралізував царя й могутність очолюваної ним держави. При цьому він, за Є. Маланюком, “закипів таким гнівом до псевдоімперської потвори і такою любов'ю до свого загроженого народу, що і цим гнівом, і цією любов'ю нарід його віджив, живе і житиме” [19, с. 51].

Як бачимо, повернувшись до рідного краю після майже 14-річної розлуки, поет остаточно переконався, що там, де колись за волю, славу, самотність воювало доблесне козацтво, панує національна глухість, рабська покірливість (“Всі оглухли – похилились / В кайданах... байдуже...” [284] («Гоголю»)), безпам'ятство (тільки могили в полі про “волю нишком в полі / З вітрами говорять” [122] («Іван Підкова»)). Тому й не дивно, що тут уже давно немає боротьби, самопожертви заради України, а “множитья” продажництво, приниження перед самодержавством: “Не заревуть в Україні / Вольнії гармати. / Не заріже батько сина... / Не заріже – викохає / Та й продасть в різницю / Москалеві. Це б то, бачиш, / Лепта удовиці / Престолові – отечеству / Та німоті плата” [284] («Гоголю»).

Оскільки забуте й руйнується все, що мало б нагадати українцям про їхнє героїчне минуле й підказати вихід з ярма (Чигирин – свідок доблесної боротьби за самобутність української землі – перетворився на “козацької слави убогі руїни” [147] (“Гайдамаки”), оповиті бездіяльністю-сном; могили “розсипаються” [254] (“Розрита могила”) та “розриваються” [130] (“Гайдамаки”)), то й Україна не тільки “навіки заснула” [189] (“Гайдамаки”), а й стала “безверхою хатою” [269] («Сон»), «великою руїною» [348] («І мертвим...»), “сплюндрованою”, “начетверо розкопаною, розритою могилою” [253] (“Розрита могила”). Багата уява й фантазія дають змогу автору експресивно відтворити інертну (“Заснула Вкраїна, бур’яном вкрилась” [255] (“Чигрині...”)), бездіяльну (“Сидить ворон на могилі та з голоду криче” [88] (“Тарасова ніч”)), розграбовану, поневолену Вітчизну (“Розрита могила”).

Такі умови якраз досить сприятливі для «перевертнів», «недолюдків» [253] (“Розрита могила”) – сліпих маріонеток у руках ворога – мізерних душею українців, позбавлених почуття національної гідності, обов’язку, синівської поваги й любові до своєї землі. “Фізичні вади” трьох лірників із “Великого льоху”, що прийшли на розкопки в Суботів, аби заробити своїм співом, упевнений Ю. Барабаш, чи не найкраще “втільють “хронічні хвороби національного організму – каліцтво душі, оспалість розуму і непритомність волі, рабську ягнячу покірливість, байдужість, атрофію історичної пам’яті й інстинкту державності” [2, с. 65].

Побачивши Україну саме такою, автор, з одного боку, по-синівськи турбується про неї (“Я до тебе літатиму / З хмари на розмову / ...Порадимось, посумуєм, / ...Прощай же ти, моя нене” [267] (“Сон”)), сподівається на її кращу долю, співчуває безпомічності, беззахисності перед ворогами (“Обідрана, сиротою / Понад Дніпром плаче; / Тяжко-важко сиротині, / А ніхто не бачить... / Тільки ворог, що сміється...” [120] («До Основ’яненка»)). А з іншого – суворо критикує її за покірність і бездіяльність.

Зумовивши своїм “Кобзарем” (1840) непідробний інтерес українських панів до національної літератури, уже збіркою “Три літа” Шевченко, зазначав Є. Маланюк, “цілком свідомий страшної віддалі між «своєю» Україною і реальною «Малоросією» ... з усім надхненням поета, з усім запалом своєї вогненної натури намагається заповнити ту історичну й соціальну порожнечу, що побачив на батьківщині. Він намагається оживити гоголівські мертві душі української шляхти і розкрити очі ошуканій кріпацькій масі, себто сполучити й оживити спаралізовані складники нації, вдихнути історичне життя в завмерлий національний організм» [19, с. 37]. Така життєво-творча позиція, безперечно, підтверджує, що перед нами, говорячи словами О. Забужко, “перший національний інтелігент” [9, с. 42], котрий добре усвідомив власне покликання й зреалізовував його своїм ліричним словом.

Таким чином, образи зденаціоналізованих земляків – “освічених” панів і зрусіфікованих “землячків” – презентують картину трагічного становища України (приблизно середини ХІХ століття). Образи царя, його вірнопідданих і підкорених ними народів – внутрішню та зовнішню політику Російської імперії аналогічного періоду.

Характер зображення вищезгаданих постатей і тогочасних суспільних процесів як в Україні, так і в Російській імперії свідчить про спостережливість, обізнаність автора, його активну громадянську позицію. Акцент на необхідності національної ідеї як запоруки майбутньої української державності довів синівську відповідальність митця за долю Вітчизни, її благополуччя й процвітання (“І мертвим, і живим...”). Багату уяву й фантазію спостережено в образному відтворенні поневоленої й байдужої України як “безверхої хати” (“Сон”), “великої руїни” (“І мертвим, і живим...”), “розритої могили”, а захланного самодержавства як піраміди зла (“Сон”, “Кавказ”).

Нами спостережено еволюційність світоглядної позиції та мисленнєвого процесу автора: від зображення окремих фактів денационалізації до усвідомлення причин, природи цього небезпечного явища й способів його викорінення (“І мертвим, і живим...”); від увиразнення політики російського самодержавця та його “блюдолизів” до викриття імперії (“Сон”, “Кавказ”). Подібне осмислення, особливо “місія пророка”, розкриває інтелектуальність поета, критичність його мислення, далекоглядність.

Художні тексти засвідчують, що автор, гнівно тавруючи й зневажаючи “освічене” українське панство (“І мертвим, і живим...”), зрусіфікованих “землячків”, царських “блюдолизів” (“Сон”), відчуває не тільки розчарування, але й ворожість до них. Співчуваючи й переживаючи за поневолених “гречкосіїв” (“І мертвим, і живим...”), горців (“Кавказ”), митець, у свою чергу, виявляє людяність, доброзичливість, дбайливість, тривожність (такі поетові якості зафіксовані і в спогадах про нього).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барабаш Ю. “Лица басурманской национальности” у Гоголя и Шевченко [Електронний ресурс] / Юрий Барабаш // Вопросы литературы. – 1999. – № 3. – Режим доступу до журн.: <http://magazines.russ.ru/voplit/1999/3/barab.html>
2. Барабаш Ю. Тарас Шевченко: імператив України: Історіо- й націософська парадигма / Юрій Барабаш. – К.: Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2004. – 179, [3] с.
3. Грабович Г. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета / Григорій Грабович; пер. з англ. Соломії Павличко. – К.: Рад. письм., 1991. – 210, [2] с.
4. Дзюба І. Бог, релігія, церква в житті і творчості Шевченка / Іван Дзюба // Тарас Шевченко і народна культура: Зб. пр. міжнар. 35-ї наук. шевченківської конф., Черкаси, 20–22 квітня, 2004: У 2 кн. / Редкол.: Смілянська В. Л. (відпов. ред.) та ін. – Черкаси: Брама-Україна, 2004. – Кн. 1. – 2004. – С.150–169.
5. Дзюба І. Довіку насущний / Іван Дзюба // Сучасність. – 1989. – трав. – Ч.5.(337). – С.155–167.

6. Дзюба І. М. З криниці літ: У 3 т. / І. М. Дзюба. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2006 – 2007. Т.2: Шевченко і світ; Естетика і культурологія; Знайомство з десятою Музою; “Бо то не просто мова, звуки...”; Тернисті дороги порозуміння. – 2006. – 976 с.
7. Донцов Д. І. Туга за героїчним: Постаті та ідеї літературної України: Для ст. шк. віку: [Статті] / Д. І. Донцов; худож. оформ. М. С. Пшінки. – К.: Веселка, 2003. – 101 с.
8. Жулинський М. Шевченко і сучасна духовна ситуація / Микола Жулинський // Сучасність. – 1989. – Ч.5 (337). – травень. – С.168–175.
9. Забужко О. С. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу / Оксана Степанівна Забужко. – К.: Абрис, 1997. – 142 с.
10. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка: Факс. вид. / Павло Зайцев; вид. підг., іл. упоряд. та прокомент. Ю. Іванченко; передм. В. Шевчука. – К.: Мистецтво, 1994. – 351 с.
11. Іванишин П. Вульгарний “неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т. Шевченка / Петро Іванишин. – Дрогобич: Видавн. фірма “Відродження”, 2001. – 174 с.
12. Іванишин П. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко: монографія / Петро Іванишин. – К.: Академвидав, 2008. – 392 с.
13. Карась А. Правда Тараса Шевченка і ми [Електронний ресурс] / Анатолій Карась // Схід. – 2007. – № 2 (80). – березень–квітень. – Режим доступу до журн.: http://experts.in.ua/baza/analitik/index.php?ELEMENT_ID=16949
14. Каревин А. Поэт и царь. Малоизвестные страницы биографии Т. Г. Шевченко / Александр Каревин // Киевские новости. – 1997. – 24 января. – С. 8.
15. Клочек Г. Енергія художнього слова: [Збірник статей] / Григорій Клочек. – Кіровоград: Редакційно-видавничий відділ Кіровоградського державного педагогічного університету імені В. Винниченка, 2007. – 448 с.
16. Клочек Г. Д. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація: Посібник для вчителя / Г. Д. Клочек. – К.: Освіта, 1998. – 237 с.
17. Листи до Т. Г. Шевченка. 1840–1861 / [Відп. ред. Є. П. Кирилюк; упорядк., передм. та прим. Л. Ф. Кодацької]. – К.: вид. Академії наук УРСР, 1962. – 332 с.
18. Лубківський Р. Богорівний – бо правдомовний: (Феномен Т. Шевченка) / Роман Лубківський // Літературна Україна. – 1997. – 15 травня. – С.2.
19. Маланюк Є. Книга спостережень. Фрагменти. Від Кобзаря до нації. Студії і роздуми / Євген Маланюк; авт. передм. С. Білокінь. – К.: “АТІКА”, 1995. – 235, [2] с.
20. Пахаренко Василь. Незбагнений апостол: Світобачення Шевченка / Василь Пахаренко. – [вид. 2-е, доп.]. – Черкаси: Брама – Ісуеп, 1999. – 295 с.
21. Пахаренко В. Тарас Шевченко (1814–1861): Сторінки до нового підручника з української літератури для 9-го класу / Василь Пахаренко // Українська мова та література. – 2004. – січень. – Ч. 2–4 (354–356). – С.3–69.
22. Правденко С. Тарас Шевченко не благодарил Николая Романова и не считал себя обязанным царскому семейству / Сергей Правденко // Киевские новости. – 1997. – 7 февраля. – С. 9.
23. Пріцак О. Шевченко – пророк / Омел’ян Пріцак // Сучасність. – 1989. – травень. – Ч.5(337). – С.109–131.
24. Сарбей В. Де поет, а де цар... / Віталій Сарбей // Літературна Україна. – 1997. – 7 серпня. – С.3.
25. Смаль-Стоцький Степан. Т. Шевченко. Інтерпретації / Степан Смаль-Стоцький; [передм., заг. ред., примітки В. І. Пахаренка]. – Черкаси: БРАМА. Видавець Вовчок О. Ю., 2003. – 284 с.

26. Спогади про Тараса Шевченка / [за ред. І. О. Дзеверіна; укл.: В. С. Бородін, М. М. Павлюк; авт. передм. В. Є. Шубравський]. – К.: Дніпро, 1982. – 546, [1] с.

27. Сушинський Б. І. Тарас Шевченко: геній – в самотності: [роман-есе] / Б. І. Сушинський; оформл. Чередниченка О. П. – Одеса: Видавничий Дім “ЯВФ”, видавництво “Друк”, 2006. – 464 с.

28. Франко І. Темне царство // Франко І. Літературно-критичні статті [Текст] / Іван Франко; упоряд. та прим. Г. Сидоренко; ред. та передм. Юрія Кобилецького. – К.: Держ. вид. худ. літ., 1950. – С.81–89.

29. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Т. Г. Шевченко; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 2001– – (Художня література – Українська, 19 ст. – Зібрання творів). Т. 1.: Поезія 1837–1847 / ред. Бородін В. С.; перед. слово І. М. Дзюби, М. Г. Жулинського. – 2001. – 784 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Цепа Олександра Володимирівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: проблема образу автора в літературознавстві загалом та в шевченкознавстві зокрема.